

ZDRAVSTVENO OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA U BOKI I KRETANJE ZARAZA U HERCEGOVINI I PODGORICI 1763 — 1766.

Slavko MIJUŠKOVIĆ

DOBRO ORGANIZOVANA ZDRAVSTVENO-OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA, koja je u našim krajevima pod mletačkom vlašću bila uglavnom u rukama naših ljudi, uspjevala je da veoma brzo sazna za pojavu zaraznih oboljenja i u bližim i u udaljenijim krajevima izvan mletačke granice. Pri prvom signalisanju neke zaraze, poduzimale su se specijalne mjere opreznosti, koje su, pored zabrane komuniciranja ne samo sa lokalitetom u kome se pojavila zaraza, već i sa širom njegovom okolnom teritorijom, određivale i poduzimanje specijalnih obavještajnih mjera o kretanju zaraze. Za vršenje ovakve obavještajne službe zdravstvene ustanove (collegetti di sanità) — čiji su funkcioneri bili naši ljudi, i sa kojima su predstavnici mletačke vlasti, možemo reći, više saradivali nego ih nadzirali — naročito bi angažovale svoj obavještajni aparat, koji bi im uredno slao detaljne izvještaje o zdravstvenoj situaciji u zaraženim ili na zarazu sumnjivim krajevima.

Pored zdravstvenih ustanova, zdravstveno-obavještajnu službu su vršili, preko svojih ljudi ili korespondencijom sa susjednim glavarima, i mletački pogranični nadzornici (soprintendenti, soprintendenti ai confini), koji su u našim krajevima, a naročito u Boki, bili uvijek postavljani iz redova naših ljudi. U Boki su za vrijeme mletačke vladavine postojala tri takva nadzornika sa sjedištem u Kotoru, Herceg-Novom i Budvi. Oni su uvijek bili iz redova bokeljskih plemića. Radi obavljanja svoje službe, koja je bila prvenstveno političkog pa zatim trgovačkog i zdravstvenog karaktera, oni su bili u stalnom kontaktu sa crnogorskim, hercegovačkim i albanskim zaleđem. Njihova obavještenja zdravstvenog karaktera znatno su doprinosila zdravstvenoj službi u Boki u poduzimanju oportunih zaštitnih mjera.

Zahvaljujući zdravstveno-obavještajnoj službi koju su na odgovarajućim područnim teritorijama vršile naše zdravstvene ustanove ili pojedini naši ljudi, mletačkim funkcionerima: rektorima, vanrednim i glavnim providurima, koji su, naravno, u svojoj nadležnosti imali i zdravstvo, znatno je bila olakšana djelatnost u tom smislu, a ona se uglavnom svodila na obavještavanje o zdravstvenoj situaciji vrhovnog magistrata za zdravstvo u Veneciji, koji je pri donošenju zdravstvenih mjera, a naročito pri određivanju zabrane komuniciranja sa pogra-

ničnim krajevima, u stvari prihvatao one sugestije koje su dolazile od lokalnih zdravstvenih organa i u tom duhu donosio svoje odluke koje je objavljivao u štampanim proglasima.

Ali, da lokalne zdravstvene institucije nijesu brzo i samoinicijativno djelovale i da su čekale na mletačko sankcionisanje onih mjera koje je hitno trebalo sprovesti, zdravstvena služba u našim krajevima pod mletačkom vladavinom bila bi daleko manje efikasna. Tako možemo reći da je najodgovornija i najteža zdravstvena služba u našim krajevima pod mletačkom vlašću bila u rukama naših ljudi.

Još od pojave kuge u Bosni, čitav mletački zdravstveni aparat je bio na nju koncentrisao naročitu pažnju. Dobivši precizna obavještenja ne samo o postojanju zaraze u Bosni već i o njenom prodiranju i u Hercegovinu, Zdravstveni magistrat u Veneciji donosi 18. januara 1763. slijedeću odluku:

TERMINAZIONE DEGL' ILLUSTRISSIMI ET ECCELLENTISSIMI SOPRA PROVVEDITORI E PROVVEDITORI ALLA SANITA

Non è d' adesso che la Bossina sia in gravissimo sospetto di esser attaccata dal male contagioso, le di cui notizie per qualche tempo furono varie ed incerte, così in rapporto al male, che alle situazioni infette. Depurate finalmente colli riscontri li più accreditati, che procurò con merito di diligenza l'Eccellentissimo Provveditor Generale Michiel (zahvaljujući obavještenjima koja je dobio od lokalnih zdravstvenih organa — Sl. M.), viene a rendersi certo il contagio nella città di Seraglio ed in altri luochi a quella vicini. Essendosi esteso il progresso con pericolose dirramazioni, passò ad invadere la città di Mostar, posta sul margine dell'Erzegovina ottomana, e poco discosta dal pubblico confine della Dalmazia.

Sebbene in difesa delle suddite provincie siasi prontamente rinforzata con viggorosi presidi la linea di confine, con tutto ciò riflettendo alli rapidi progressi, che in quest' emergenze sogliono particolarmente derrivare alla fuga di chi tenta sottrarsi al pericolo, come si rilevò esser accaduto alla città suddetta di Mostar, che in questo modo restò attaccata, risolvono gl'Illustrissimi et Eccellentissimi signori Sopra provveditori e Provveditori alla Sanità, usando della solita vigilanza, non meno a propria tutela, che a lume universale, di terminare ed ordinare, siccome fanno colla presente:

Che sia e s'intenda sospesa dalla libera pratica con questa Serenissima Dominante ed ogni altra parte de' pubblici stati, la Dalmazia tutta colle sue isole grosse e quelle del Quarner, così che non possano esser ricevuti a veruna parte de' pubblici stati, se non in grado di sospetti: bastimenti, persone, merci ed animali da ogni una di esse parti staccati, in pena di vita, dovendo prima scontare in questi canali e lazaretti la contumacia di giorni ventuno, al qual periodo sono pure affette le Bocche di Cattaro, Castel Novo e Ragusi, situazioni queste che per le già dette insorgenze dell'Erzegovina e della turca Albania si rendono gravemente sospette.

Sia la presente terminazione pubblicata ed intimata a chi si deve, indi trasmessa a pubblici rappresentanti per norma degli uffici di sanità ed alli soliti corrispondenti per lume, che soci etc.

Data dal Magistrato Eccellentissimo alla Sanità di Venezia li 18 gennaro 1762 M.V.¹

S obzirom da je, kako je i u gornjoj terminaciji izričito naglašeno, kuga bila zahvatila i Hercegovinu, zdravstveno-obavještajna služba u Boki je u to vrijeme bila naročito pooštrila svoju djelatnost. Mnogobrojne izvještaje, koje su zdravstveni organi u Boki slali predstavnicima mletačkih vlasti počev od 1763. godine, nalazimo jednim dijelom rekapitulirane u jednom izvještaju hercegnoškog nadzornika (nadintendanta) Stanislava Burovića, datiranom 12. aprila 1765, a adresiranom kotorskom vanrednom providuru. U njemu se, poslije dijela koji govori o harranju kuge u Bosni, kaže da je 1763. godine ona zahvatila prvo Nevesinje i Mostar a zatim okolinu Gacka, da se potom uvukla u Stolac, odakle se zatim raširila po oblasti Popova polja i u Rudinama, kao i da je tom prilikom najviše stradao Mostar. U januaru 1765, zaraza se proširila na Domaševo i Zagoru i u blizini trebinjskog manastira Duži.²

Zdravstvena nadležnost nadintendanta Burovića, kao uostalom i ostalih nadintendanata, nije se ograničavala samo na obavještajnu službu. To se, pored ostalog, vidi i iz samog gornjeg izvještaja, jer u njemu, sem navedenog, Burović potvrđuje vanrednom providuru prijem njegovog obavještenja o priznanju Zdravstvenog magistrata u Veneciji Burovićevih zasluga u ugušivanju zaraze u Zdocima.³ O ovim zaslugama detaljnije saznajemo iz terminacije pomenutog magistrata od 1. marta 1765, u kojoj stoji i ovo: „Si sente con compiacimento che nella confinante villa ottomana di Sdozzi, già contaminata, dopo terminate felicemente le doppie quarantene, abbiamo riavuta libera comunicazione... Merita laude l'utile servizio che nell'incontro ha prestato il conte Stanislao Burovich...“⁴ U istoj ovoj terminaciji Magistrat izražava zabrinutost u vezi zaraza u „Trebinju i u drugim mjestima Hercegovine“ i zahtjeva od kotorskog vanrednog providura da podnese opširan izvještaj o tome kako je došlo do širenja kuge u ovim krajevima koji su tako blizu mletačke granice. Upravo zbog ovog traženja je i uslijedio Burovićev izvještaj-rekapitulacija od 12. aprila 1765.

Kuga koja je i poslije Burovićeva izvještaja nastavila harati po Hercegovini, držala je stalno na oprezu zdravstvenu službu u Boki, koja je tamo upućivala svoje naročite agente, među kojima je bio i poneki turski podanik, jer su ovi iz više razloga bili često podesniji od mletačkih podanika. Jedan od njih, neki Marko Ilić iz sela Prijevora na turskoj teritoriji, po obavljenom dvomjesečnom putovanju po Hercegovini, po nalogu zdravstvenih vlasti u Boki, na saslušanju, koje je 25. maja 1765. obavio kancelist Zdravstvenog ureda u Herceg-Novom, izjavio je: da je, čim je prošlog marta dobio povjereni mu zadatak, otišao u oblast Popova polja, gdje je utvrdio da je od prošle godine u rečenoj oblasti preminulo od kuge skoro 200 ljudi, kao i to da su tamo još dvije kuće obuhvaćene zarazom i to sa po jednom zaraženom osobom; da je iz jedne od ovih djevu kuća jedan mladić star oko 20 godina otišao prije mjesec dana u Lug, selo četiri sata hoda od Trebinja, radi svojih poslova, i da se razbolio u kući nekog Jurka Arapovića, gdje je poslije tri dana preminuo od kuge; da je kuća ovog Arapovića stavljena pod stražu da bi se onemogućila komunikacija ukućana sa drugim licima iz mjesta, sem toga da su iz ove kuće stvari osjetljive na zarazu bile izložene vazduhu i danju i noću, pa čak i po kiši; on, izvjestilac, misli da će sve te stvari biti izgorene s obzirom da u ovim turskim krajevima više

vode računa nego u onim udaljenijim od mletačke granice, gdje se uopšte ne primjenjuju nikakve zdravstvene mjere; da je zatim otišao prema Ljubinju i utvrdio da je u ovom mjestu tokom godine dana umrlo oko 50 lica, ali da se „sada“ ne čuje „nikakvo zlo“; da je u Žabici, selu ljubinskog područja, u navedenom vremenu, preminulo više lica i da zaraza još uvijek vlada u dvijema kućama, sa po jednom zaraženom ženom; da je u Stocu za isto vrijeme preminulo preko 300 osoba, ali da „sada“ nema više zaraznih oboljenja; da je u Dobrici i njenoj okolini u istom periodu pomrlo 150 lica, ali da ni ovdje nema više zaraze; da je u Nevesinju u toku prošle godine od zaraze umrlo više od 600 osoba; da su u Nevesinju, susjednom selu Grabovcu, koje je imalo 60 stanovnika, svi pomrli sem jednog dječaka od 12 godina; da je još uvijek u području Nevesinja šest kuća zaraženo; da u Bovcu, gdje je bilo više zaraženih kuća, i gdje je za godinu dana pomrlo više od 100 osoba, sada zaraza vlada samo u dvjema kućama; da su u selima Pridvorice i Medenić u toku godine dana preminuli od „maligna influenza“ 200 osoba, svi Turci jer da nijedan hrišćanin nije pretrpio zarazu, a da sad u svim ovim selima nema više zaraze; da je u Foči i na njenoj teritoriji u navedenom vremenu preminulo 300 osoba, ali da nema više znakova zaraze izuzev u Dvini, selu ispod Foče, gdje su pomrli skoro svi stanovnici i gdje još uvijek zaraza vlada u dvjema kućama; da je u Gacku i u dva njegova „predgrađa“ prošle godine preminulo preko 70 osoba od zarazne bolesti, a još uvijek je jedna kuća u samom Gacku obuhvaćena zarazom; da je u selu Kororina na dan uskrsa preminula jedna žena, a petnaest dana zatim jedan mladić; da je u Koritima prošle godine umrlo 10 osoba iz jedne kuće, ali da tu nema više zaraze; da je u Bileću u navedeno vrijeme preminulo više od 30 lica, ali da više nema zaraznih oboljenja; da u Rudinama, gdje je prošle godine vladala zaraza, i gdje je umrlo više od 60 osoba, nema više zaraznih oboljenja; da su u manastiru Dobrićevo prošle godine preminula dva kaluđera, jedan đakon, jedna žena koja je tu služila, i dva dječaka, a prije 15 dana da je preminuo još jedan kaluđer; u ovom manastiru, tvrde izvjestitelji, preduzimaju se potrebne mjere i izlažu provjetranju sve stvari kaluđera; da je u Ljubomiru prošle godine preminulo 10 lica u više navrata, a da se već dva mjeseca ne čuje nikakvo zlo; da je u Mostaru, „ove vi sono sei mila e più case d'abitante“, tokom prošle godine preminulo 2000 lica a u njegovim područnim selima preko hiljadu, kao i da su još uvijek 10 kuća na periferiji ovog grada obuhvaćene zarazom. U nastavku svog saslušanja Marko Ilić izjavljuje da je saznao, da je u Bosni u toku prošle godine preminulo 10.000 osoba; da u raznim mjestima Bosne još uvijek ima više kuća obuhvaćenih zarazom, od koje da umre dnevno više od 40 lica; da je u Glamoču u toku godine dana pomrlo veliko mnoštvo ljudi i 18 aga, od kojih da je samo jedan ostao u životu, zbog čega je ovaj grad napušten, i da su se preživjela lica razbjegla i sklonila u raznim krajevima, tako da je još uvijek ovaj grad prazan; da su prije mjesec dana dva turska trgovca bila krenula sa nekom trgovačkom robom iz Bosne za Trebinje i da su oba na putu umrli od kuge; da su njihovi lješevi, sa svim stvarima koje su sobom nosili, bili bačeni u jednu jamu, u kojoj su bile zapaljene i njihove stvari, od strane „onih stanovnika“, koji su zatim zapalili jamu kamenjem i zemljom.⁵

Ovo saslušanje kao i Burovićev izvještaj od 12. aprila, koji se unekoliko sa njime i poklapa i dopunjuje, a uz to i mnogobrojni drugi izvještaji koji su opisivali zdravstvenu situaciju u Hercegovini i Bosni, slati su mletačkom generalnom providuru za Dalmaciju i Albaniju⁶ u Zadru, a ovaj je na osnovu njih obavještavao zdravstvene vlasti u Veneciji. U svojoj terminaciji od 8. juna 1765. godine, kojom je smanjio karantinski rok na 14 dana za teritorije Knina, Sinja, Imotskog, Vrgorca i Metkovića, „s obzirom da zaraza opada na pograničnoj turskoj teritoriji“, generalni providur ipak podvlači da su ove blaže zdravstvene mjere, kojima se teži olakšati stanovništvu provincije, donešene i pored toga što zaraza još uvijek vlada na teritoriji Ljubuškog i Mostara i u nekim unutrašnjim predjelima Bosne.⁷

Djelovanje zdravstvene službe u Boki, a naročito pogranične zdravstveno-stražarske linije, koju su održavali naši ljudi, vaspitno je uticalo i na pogranične turske podanike, koji su i sami počeli poduzimati izvjesne mjere predostrožnosti i koji su sa svoje strane opet djelovali unekoliko i na dalju unutrašnjost, tako da je ne samo zahvaljujući pograničnim zdravstvenim stražarima i mjerama koje su se primjenjivale u bokeljskim lazaretima, već i samim pograničnim turskim podanicima, postojala i manja opasnost od unošenja zaraza kopnenim putem. S obzirom na sve ovo, i pored daljeg trajanja zaraze u susjednoj Hercegovini, mletački Magistrat za zdravstvo je svojom terminacijom od 10. juna 1765. godine snizio karantinski rok za Boku od 28 na 21 dan.⁸

I pored ovih blažih centralnih zdravstvenih mjera, zdravstvena služba u Boki nije umanjivala svoju budnost u odnosu na zarazu koja je još prijetila. Naročitu budnost, pored opasnosti koja joj je još uvijek prijetila sa hercegovačke strane, nametala je i okolnost da je u ovo vrijeme zaraza bila uzela maha u Carigradu, sa kojim su bosanski i hercegovački Turci komunicirali skoro bez ikakvih obzira u zdravstvenom pogledu. Baš u ovo vrijeme jedna grupa od 15 Grbljana, dva Njeguša i jednog Majine bila se vratila iz Carigrada, gdje je radi zarade boravila godinu dana. Čim su organi zdravstveno-obavještajne službe saznali za dolazak ove grupe, bilo je, 22. jula 1765, naređeno pod prijetnjom smrti grbaljskim knezovima⁹ da Grbljane povratnike iz Carigrada, uz sve moguće mjere predostrožnosti i obezbjeđenom pratnjom iz redova svojih ljudi, odmah dovedu u Kotor.¹⁰ Grbaljski knezovi su izvršili ovo naređenje i već sutradan, 23. jula, nalazili su se pred južnim gradskim vratima, izdvojeni od komuniciranja sa drugim ljudima, 15 Grbljana. Vođu ove grupe je, na potrebnom odstojanju, saslušao kancelist Zdravstvenog ureda u Kotoru u prisustvu kotorskog plemića Serafina Drago, jednog od provizora za zdravstvo kotorskog Zdravstvenog ureda. On je izjavio: da sa svojim drugovima dolazi iz Carigrada, kamo su prošle godine zbog gladi bili otišli; da je u Carigradu vladala zaraza koja se bila nešto ublažila baš u vrijeme kad su napustili ovaj grad; da ni on ni iko od njegovih drugova kad su prešli mletačku granicu, nijesu došli u kontakt sa nekom „slobodnom“ osobom, i da je on čim su se približili Grblju, dao obavijestiti kneza Vojina Bojkovića i kneza Petra Lazarovića, koji su im odmah odredili jedno mjesto u polju, gdje su bili čuvani od dva čovjeka koje su im pomenuti knezovi bili odredili; da su sa nji-

me, sem 14 Grbljana, iz Carigrada došli još dva Njeguša i jedan Majina, ali da su oni direktno otišli svojim kućama.¹¹

Po obavljenom saslušanju, a uz prijetnju smrtno kazne u slučaju da nešto sakriju, ovim Grbljanima je bilo naređeno da odlože na potrebno odstojanje sve stvari koje su sa sobom donijeli.¹²

Čim je gornja procedura bila završena, odmah se sastao kotorski Zdravstveni ured, koji su sačinjavali, pored kotorskog rektora Soranzo-a, slijedeći providuri za zdravstvo: Božo Gregorina¹³, Serafin Drago i Marin Buća, sva tri kotorski plemići, i donio je odluku da se izdvoje iz saobraćaja sa Kotorom i područnom mu teritorijom Majine i čitava Crna Gora.¹⁴

Pošto su Majine bile pod vlašću Mletačke Republike, sigurno su prema Majinjaninu koji je svojevolumno otišao kući, bez prethodnog podvrgavanja zdravstvenim propisima, bile preduzete posebne sankcije.

Da je odluka o izdvajanju Crnogoraca odmah stupila na snagu, potvrđuje činjenica da su već sutradan pred Kotor stigla dva njeguška glavarar koji su tražili da budu primljeni od kotorskog rektora, da ga uvjere da se ona dvojica Njeguša koji su se vratili iz Carigrada nalaze izdvojeni, i to pod stražom, i da nijesu imali dodira ni sa kime.¹⁵ Saopštavanjem ove svoje mjere kotorskim zdravstvenim vlastima, njeguški glavari su htjeli da izmijene već donešenu odluku o izdvajanju, koja je teško pogadala Crnogorce, a naročito Njeguše, koji su se svakodnevno, i to u velikom broju, spuštali u Kotor iz trgovačkih razloga.

Radi što efikasnijeg djelovanja u spriječavanju unošenja i širenja zaraza, zdravstvena služba u Boki je još, sem sa mletačkim predstavnicima u Albaniji, pa i u drugim udaljenijim krajevima, izmijenjivala obavještenja i sa dubrovačkim vlastima. Aktom od 5. septembra 1765. godine „knez i vijećnici Dubrovačke Republike“, odgovarajući na dopis kotorskog vanrednog providura od 3. septembra, kažu da su, radi udovoljenja njegovoj opravdanoj zabrinutosti, zatražili informacije od dubrovačkog Magistrata za zdravstvo u pogledu kretanja zaraze u Bosni i da su dobili obavještenja da su se u raznim bosanskim mjestima, kao Paniću, Ulogu i u drugim njima susjednim mjestima, sa vraćanjem stanovnika kućama, ponovo pojavila kužna oboljenja, a sem toga da je prije nekoliko dana, kad je iz Panića stigla jedna osoba u Trebinje, tu preminula, a zatim i jedan dječak u istoj kući, koja da je, prema dobijenim obavještenjima, izdvojena od saobraćaja sa drugim kućama u Trebinju i na čitavom njegovom teritoriju. Na kraju ovog akta zahvaljuje se vanrednom providuru za obavještenje „della continuazione dell'ottimo stato di salute nella piazza di Budua e suo territorio, espurgata già la sua quarantena“.¹⁶

U svom dopisu od 6. septembra, dubrovačke vlasti izjavljuju da ih je Magistrat za zdravstvo obavijestio da postoji sumnja da se u još jednu ili dvije kuće u okolini Trebinja uvukla zaraza. U nastavku se kaže da se zaražena kuća o kojoj je riječ u jučerašnjem dopisu ne nalazi u samom gradu već na njegovoj teritoriji.¹⁷

U trećem dubrovačkom dopisu, od 10. septembra, stoji da se „sa velikim žaljenjem“ dostavljaju obavještenja o širenju kuge u Hercegovini. Poslije ponavljanja da zaraza hara u Panićima, kaže se da je u Poljicama zahvatila više kuća, da se u Trebinju, bez obzira na mjere predostrožno-

sti „koje počinju primjenjivati oni stanovnici“, zaraza uvukla i u druge kuće i da se misli da je i u Zubce prodro „otrovni neprijatelj“.¹⁸

Istovremeno i hercegnovski nadintendant Burović skoro svakodnevno izvještava vanrednog providura o zdravstvenoj situaciji u Hercegovini. On u svom dopisu od 8. septembra kaže: „U dopuni zlokobnih obavještenja koja sam dostavio vašoj ekscelenciji 5. o. mj., danas sam primio vijest o smrti Turčina Cvijetića, koji je bio zaražen kugom“, a zatim javlja da je ista nesreća zadesila još dva sela: Zasad i Carine; u prvom je umro jedan Arapin i dva hrišćanina, a u drugom je zaražen jedan čovjek.¹⁹

Na gornje vijesti o ponovnoj pojavi zaraznih oboljenja nedaleko od hercegnovske granice, prirodno je što nadintendant Burović pospješuje vanrednog providura na donošenje novih njegovih odluka²⁰, koje su, sigurno, trebalo prvenstveno da se odnose na pojačanje pograničnog zdravstvenog kordona.

Sve ove posljednje vijesti uslijedile su upravo onda kad se bilo počelo vjerovati da zaraza naglo opada i da skoro nestaje, tako da je u tom uvjerenju mletački Magistrat za zdravstvo, prije nego je bio o njima obaviješten, donio odluku da se i za Boku trajanje karantene smanji sa 21 na 14 dana.²¹ Ovu odluku je mletački Magistrat za zdravstvo bio donio 16. septembra 1765, istina poslije gornjih loših vijesti, ali prije nego što je za njih saznao. Možda je ovdje i suviše napomenuti da je trebalo dugo vremena dok izvještaji iz Boke, koji su se brodovima slali u Veneciju, stignu adresatu.

Na gornje loše vijesti mletački Magistrat za zdravstvo će reagovati tek 12. oktobra slijedećom odlukom:

TERMINAZIONE ETC.

Quando v'era lusinga che fosse per estinguersi il contagio che afflisse per lungo tempo la Bossina ed Erzegovina, e che fossero per assicurarsi da ulteriori sospetti del pestifero morbo le conterminanti suddite provincie di Dalmazia ed Albania, giunsero le spiacevoli molestie notizie che siasi riaceso e dilatato l'incendio in varie città e luoghi della Bossina, come pure nella città e territorio di Trebigne ed in altre parti dell'Erzegovina. Esigendo pertanto una tale insorgenza quel pronto provvedimento che vaglia ad assicurare la pubblica non meno che la universale salute, terminano gl'Illustrissimi et Eccellentissimi signori Sopra Provveditori, Aggiunti e Provveditori alla Sanità, e con la presente per ora comandano:

Che sia e s'intenda rimessa a giorni ventuno la contumacia già minorata a giorni quattordici alle suddite provincie di Dalmazia ed Albania, Isole del Quarner ed allo stato di Ragusi, da essere scontata in questi lazzaretti e ne' soliti canali, tanto da bastimenti arrivati da detti luoghi, quanto da quelli che fossero per arrivarvi.

E la presente sia etc.

Data dal Magistrato Eccellentissimo alla sanità di Venezia, li 12 ottobre 1765.²²

Kako se vidi iz gornje terminacije, nju su izazvale baš one vijesti koje su kotorskim zdravstvenim vlastima bile poznate ranije, još u vremenu od 5. do 10. septembra. One, naravno, nijesu čekale na tako kasnu reakciju mletačkog Magistrata, već su samoinicijativno donijele pored

ostalih mjera, i odluku o povećanju za Boku odskora smanjene karantene, koju će odluku Magistrat, kako smo vidjeli, donijeti tek 12. oktobra.

Pored produženja karantene i poštovanja drugih već poznatih nam mjera, koje su išle za tim da onemoguće slobodnu komunikaciju sa zaraženim krajevima, i u hercegnovskom lazaretu su bile pooštrene mjere predostrožnosti. Pored ostalog, kad je 9. oktobra u njemu preminuo neki Đuro Nikolin, koji je izdržavao karantenu, njegov leš su pregledala dvojica ljekara, dr Mihailo Turchino, fizik, i Mihail Lazari, hirurg, koji su, uz primjenu potrebnih predostrožnosti, uvedeni u lazaret, skupa sa kancelistom hercegnovskog zdravstvenog ureda, od prijora conte-a della Decima i guardijana lazareta. Oba ljekara su konstatovala da na lešu nema nikakvog znaka zaraznog oboljenja.²³

Ali, ne samo na teritoriji Herceg-Novog već i svuda u Boki su pooštrene zdravstvene mjere. Kad se posumnjalo da se u izvesnog broja volova iz okoline Kotora pojavilo neko zarazno oboljenje, kotorski nadintendant Stefan Vračen dao je potopiti u more veći broj volova, a kad su se, poslije sedmice dana pojavile na površini vode tri lješine, kotorski zdravstveni ured je odlučio da ih se zakopa u kreću.²⁴

Dana 6. novembra nadintendant Burović je izvijestio vanrednog providura da je od čovjeka koji se prošle nedjelje nalazio u Trebinju obaviješten da je prije nekoliko dana tamo preminulo od kuge devet ljudi.²⁵

I naredni Burovićev izvještaj od 13. novembra potvrđivao je dalje haranje kuge u Hercegovini; u njemu stoji da su prethodne noći umrla od kuge tri lica u selu Zubci.²⁶

Ali i pored gornjih zabrinjavajućih vijesti, kotorski vanredni providur, vjerovatno misleći da se radi o izoliranim slučajevima a ne o pravoj epidemiji, je izvijestio Magistrat u Veneciji da nestaje zaraze u Trebinjskom okrugu, a da se u Podgorici sasvim „ugasila“. O ovakvom izvještaju vanrednog providura saznajemo iz dopisa koji je njemu uputio Magistrat za zdravstvo iz Venecije 18. novembra 1765.²⁷ Međutim vanredni providur nije bio u pravu jer se zaraza i u Hercegovini i u Podgorici nastavljala. Istina, kuga koja se pojavila u Podgorici sredinom jula 1765. godine, izgledalo je da se stižala tokom oktobra iste godine jer od 1. do 26. toga mjeseca nije bilo nijednog smrtnog slučaja²⁸ ali se početkom novembra zaraza ponovo rasplamsala.

O ponovnom haranju kuge u Podgorici kotorski vanredni providur je najpre bio obaviješten od Paštrovske opštine i to njenim dopisom od 15. novembra, u kome, pored ostalog, stoji: „I dajemo na znanje vašem gospodstvu kako smo čuli da je udarila zla bolijest u Podgoricu i okolo Podgorice; to je blizu zlo. Sada, ako zapovijeda vaše preuzvišeno gospodstvo, da učinimo učinit straže na naše kunfine²⁹, ma s vašom pomoću³⁰.“³¹

Vjerodostojnost gornjih vijesti potvrđuje budvanski nadintendant Mark-Antonije Bubić u svom dopisu vanrednom providuru od 12. novembra. On tu, naime, kaže: „Sa više strana mi dolaze zle vijesti o (ponovnoj) pojavi zaraze u Podgorici, u što me je danas uvjerio Mehmet, turski reis, koga mi je uputio komandant Bara radi svojih ličnih poslova.“ Zatim kaže da su se mnogi već zaraženi razbegli na sve strane, kao i da

ga zabrinjava pazar koji se „svake sedmice“ stalno održava na Rijeci Crnojevića, a koji nije obustavljen, pa se plaši da bi Crnogorci mogli preneti zarazu u Boku. Od ovih granica, nastavlja Bubić, do gore rečenog zaraženog mjesta ima samo jedan dan hoda, i tamo se ljudi miješaju bez ikakvih mjera predostrožnosti, pa su zato svi Bokelji u opasnosti, ali su najviše izloženi Brajčići, kao najbliži granici. Na kraju izvještaja Bubić kaže da se i u Budvi nalazi nekoliko trgovaca iz Podgorice, prema kojima bi budvanski načelnik trebalo da preduzme mjere opreznosti.³²

Istog dana, 12. novembra, uputio je vanrednom providuru izvještaj o zdravstvenoj situaciji u Podgorici i mletački vice-konzul u Skadru, Antun Duoda. Iz njega se vidi da se kuga, za koju se već mislilo da je nestala, ponovo pojavila i da je „accesso il Melchien(!), contrada di detta Podgoriza“, a da je u Varoši zahvatila četiri kuće, odakle da su pobjegli Hadži-paša i Husein-paša.³³ U narednom svom izvještaju od 16. novembra vice-konzul Duoda tvrdi da je u Podgorici zarazom obuhvaćeno 50 kuća i ponavlja da su, u ranijem izvještaju pomenute, paše pobjegle. Zatim kaže da Mehmed-paša skadarski ne dozvoljava Podgoričanima da dolaze na pazar u Skadru, štaviše da je prije nekoliko dana vratio kućama mnoge koji su nosili maslo i sir. Pošto se, dalje kaže Duoda, iz Skadra nikome ne dopušta da ide u Podgoricu, on savjetuje vanrednom providuru da zaduži nekog sposobnog i povjerenja dostojnog Crnogorca da ga obavještava o situaciji u Podgorici. Hvaleći držanje skadarskog paše vice-konzul doslovno kaže: „fa cura sopra questo male che è il più pestifero tra tutti li mali“.³⁴

I u narednom svom dopisu od 19. novembra, vice-konzul Duoda, poslije tvrđenja da je skadarski paša, „što nije uobičajeno kod Turaka“, odredio kaznu za svakog onog koji bi preko Jezera ili kopnenim putem otišao u Podgoricu, ponovo savjetuje vanrednom providuru da odredi nekog Crnogorca ili Paštrovića s tim da ode u Žabljak, gdje nema zaraze, radi pribavljanja informacija o haranju kuge u Podgorici. Prema onome što je čuo, Duoda kaže da su svi Podgoričani pobjegli, izuzev oboljelih.³⁵

Svega dva dana kasnije, 21. novembra, budvanski pogranični nadintendant Bubić izvještava vanr. providuru da je od kaluđera Savatija, koga je u Budvu uputio vladika Vasilije, saznao da kuga ne hara samo u Podgorici, već da se proširila i na Žabljak. Zatim kaže: „Sempre pericoloso sarà nelle presenti circostanze il commercio coi Montenegrini e questa Provincia“, sugerirajući na taj način donošenje hitne odluke o izdvajanju Crnogoraca od saobraćanja sa Bokom.³⁶ Uz ovaj dopis Bubić dostavlja i popis položaja koje bi, u gornju svrhu, trebalo osigurati strazama.³⁷

Uporedo sa ovim lošim vijestima, i dalje su pristizale nepovoljne vijesti sa hercegovačke strane. Dubrovački magistrat za zdravstvo 20. novembra, tvrdeći da su „i vicini luoghi attualmente infetti“, upozorava vanrednog providuru da su neki turski podanici iz Hercegovine dolazili u dodir sa seljacima sa područja Boke.³⁸ I hercegovski nadintendant Burović u to vrijeme, 24. novembra, izvještava da se haranje za-

raze nastavlja u Zupcima, i tvrdi da je tu prošle nedjelje umrla od kuge jedna žena a da je njena kćerka, koja živi u drugoj, odijeljenoj, polovini kuće Grgurevića, oboljela od iste bolesti, tako da su se na njenom tijelu već pojavili otvoreni buboni.³⁹ Burović se u ovom istom dopisu osvrće i na posljednje vijesti dubrovačkog Magistrata za zdravstvo i kaže, da je moguće da su neki turski podanici došli u dodir sa nekim seljacima iz Boke iako su, da bi se takvi dodiri onemogućili, u ovakvim prilikama na snazi uvijek ista stroga naređenja. U vezi ovog mogućeg prekršaja Burović predlaže vanrednom providuru vođenje jedne ozbiljne istrage.⁴⁰

Kotorski pogranični nadintendant Stefan Vrača (Vrachien), pripadnik jedne od najstarijih kotorskih plemićkih porodica, primio je 30. novembra pismo od „poznatog konfidenta iz Nikšića“ i isto odmah dostavio vanr. providuru. To pismo nijesmo uspjeli pronaći, ali iz Vračinog popratnog akta vidi se da je u njemu, sem o kugi u Podgorici, bilo govora i o njenoj pojavi u Nikšiću.⁴¹

Neprekidno pristizanje vijesti o stalnom širenju zaraze iz Podgorice u druge krajeve, navelo je Zdravstveni ured u Budvi da 4. decembra donese odluku o izdvajanju od komuniciranja sa budvanskom teritorijom čitave Crne Gore.⁴²

Iz dopisa Poštrowske komunitadi od 5. decembra 1765. godine⁴³, upućenog nadintendantu Vrača, vidi se da su Paštrovići u to vrijeme bili već odredili zdravstvene stražare na granici. U ovom dopisu, naime, stoji: „A što ni vi zapovijedate, a po ordenu⁴⁴ preuzvišene karike straordnarije⁴⁵, da stavimo straže na čljance(!) aliti skale komunske, ončas ćemo oslužiti; perva je Cmiljeva Ulica, druga je Presjeka, treća je skala Novoseoska, četvrta Ograđenica, peta Mertvica. Na ove skale ne možemo staviti manje od deset ljudi na svaku, a mi smo ih ončas odredili...“⁴⁶

Kotorski zdravstveni ured radi dobijanja preciznih podataka o zdravstvenoj situaciji u Podgorici donosi 10. decembra 1765. odluku da se, uz primjenu potrebnih zdravstvenih obzira, uputi u Crnu Goru jedno povjerljivo lice.⁴⁷ Da bi ovaj agent što bolje udovoljio ovom zahtjevu bila su redigovana i konkretna pitanja. U jednom dokumentu koji nije datiran našli smo ta pitanja kao i odgovore koje je dao upućeni izvjestitelj, čije se ime ne pominje. Pošto je sadržaj ovog dokumenta veoma interesantan donosimo ga u cjelosti u našem prevodu sa talijanskog i, jednim manjim dijelom, latinskog jezika:

„1) Kad se u Podgorici pojavila zaraza? — 15. prošlog jula.

2) Odakle je prenešena zaraza? — Iz Kolašina, odakle su je prenijeli podgorički trgovci.

3) Koliko je ljudi preminulo? — 423, i to sve Turci, izuzev dva Srbina, tako da ovu zarazu tamo zovu „turska kuga“.

4) Koliko ljudi umire dnevno? — Šest, osam, katkad deset, a poneki dan niko. Uglavnom, intenzitet bolesti zavisi od mjesečevih mijena.

5) Koliko je zaraženih kuća? — 123.

6) Da li su, sem Podgorice, druga mjesta i koja obuhvaćena zarazom? — Sem Podgorice ista bolest je zavlada u Loparu i Koćima (sela u Kućima), tri sata daleko od Podgorice. U Loparu postoje 32 kuće, u kojima je malo njih ostalo u životu. U Koćima ima 30 kuća, od kojih su samo tri bile zahvaćene zarazom. Ima nekoliko dana da u oba ova sela nije niko

umro. U jednom selu, udaljenom pala sata od Podgorice, koje se zove Dajbaba, u trima kućama je umrlo pet osoba.

7) Da li su od strane Turaka preduzete neke mjere predostrožnosti i da li su postavljene straže? — U Baru je proglašom, pod prijetnjom kazne, zabranjeno trgovanje sa Podgoričanima. U drugim mjestima je isto tako zabranjen saobraćaj sa Podgoricom.

8) Da li Crnogorci iz Crmnice ili Riječke nahije trguju sa Podgoričanima? — Ni jedni ni drugi ne trguju sa njima, štaviše oni ni ranije nijesu to radili jer u ovu svrhu koriste Spuž i Žabljak.

9) Da li postoji opasnost po ta mjesta? — To sam Bog zna.“

Pošto je odgovorio na postavljena pitanja, izvjestitelj dodaje: „Sem toga uspio sam saznati da se Hadži-paša Osmanagić sa porodicom povukao u svoju kuću u Garlji(!), nešto preko dva sata od Podgorice, a njegov brat Mehmed-beg, kao i jedna turska i dvije srpske porodice, u Dračevicu, sa ove strane Jezera, udaljenu dva sata od Dedića. Dodajem da je ovih dana preminuo čuveni Mustaf-aga Mandić iz podgoričkog „predgrađa Mijoćene“. O onome što će dalje biti vjerno i tačno ću izvještavati, kao što sam to uradio sa ovim što je dosad bilo. Sve što je gore navedeno potpuno je istinito i stvarno, ali ako bi vam izgledalo da o nekim stvarima nijesam govorio, to je zbog toga što je kraj u kome pišem varvarski.“⁴⁸

Iz sadržaja posljednjih djevu rečenica vidimo da je izvjestitelj svoje pismene odgovore dostavio u Kotor, a da je on i dalje ostao na terenu radi praćenja kretanja zaraze.

Iz samog dokumenta, to jest iz odgovora na postavljena pitanja, kao i iz dodatnih podataka, naročito iz posljednje misli izražene elegantnom upotrebom latinskog jezika, mora se zaključiti da se radi o jednom kvalitetnom izvjestitelju; vrlo vjerovatno da je to bio jedan od provizora kotorskog Zdravstvenog ureda, a to su mogli biti jedino kotorski plemići, koji su, da bi mogli biti birani na odgovorne dužnosti, morali poznavati, sem talijanskog, i latinski jezik.

I sa hercegovačke strane su još uvijek stizale loše vijesti. Burović, 13. decembra, prenosi vanrednom providuru, da je u dvijema zaraženim kućama u Zupcima preminulo osam lica, te da su u njima još samo dvoje u životu. U ovom Burovićevom izvještaju, ipak je bilo utješno to, da Zupčani ne samo da ne saobraćaju sa zaraženim kućama već traže da se u cilju potpunog njihovog izdvajanja postave i straže.⁴⁹

Pored nastojanja za dobijanje tačnih obavještenja o kretanju zaraze kako u bližim tako i u udaljenijim krajevima, i pored pooštrenih mjera u mjesnim lazaretima, zdravstvene vlasti u Boki su sada naročito vodili brigu o što boljem obezbjeđenju granice putem što gušćeg zdravstveno-stražarskog kordona. U ovu svrhu stražarsko ljudstvo bile su obavezne dati pogranične opštine, čiji je odaziv bio uvijek dobar s obzirom na shvatanje opasnosti koja je prijetila. Koliko je u ovo vrijeme stražarska mreža bila gusta, najbolje govori jedan dokument iz kojeg se vidi da je 100 Brajića. Majina i Pobora bilo angažovano da čuvaju samo prilaz njihovoj granici.⁵⁰

Prema izvještajima koji su stizali sa raznih strana i iz raznih izvora, zaraza nije prestajala da hara ni u Hercegovini ni u Podgorici.⁵¹ U svom

izvještaju od 5. januara 1766, adresiranog nadintendantu Vraći, jedan izvjestitelj, Rišnjani Josif Katuriće, pored ostalog, kaže: „Podgorica gori i u njoj ima bolesti mnogo, i da znate da je do vašega Božića bilo u Podgoricu mrtaca Turaka i hrišćana šeststotina i sedam više po tefteru. I ako me pitaš u Nišiće što je, umaro je u kapetana Harap⁵³, njegov mormak, i podavno; a sade ima (zaraze) u kuće četiri u grad Nišića a Gacko i Rudine gore i ima u njih bolesti mnogo. Nevesinje i Trebinje bolesti ima i tu.“ Poslije ovoga, isti izvjestitelj dodaje da ne može a da mu (Vračenu) ne savjetuje da ne dozvoli Rišnjanima i Nikšićima da se sastaju „ako ti je milo da se nađe čista tvoja država“.⁵⁴ Ovaj Katuriće izvještaj je datiran iz Risna 25. decembra po starom kalendaru, ali se iz jednog drugog dokumenta⁵⁵ vidi da je Katuriće prethodno bio negdje na domaku Podgorice.

Navode ovog posljednjeg, kao i drugih izvjestitelja, potvrđivali su i istovremeni izvještaji mjesnih zdravstvenih ureda, bokeljskih pograničnih nadintendanata i mletačkog vice-konzula u Skadru, koji su se uglavnom poklapali, tako da je na osnovu svih tih izvještaja generalni providur za Dalmaciju u svojoj terminaciji od 17. januara 1766. sa žaljenjem konstatovao da se zaraza ne samo nastavlja u već obuhvaćenim mjestima, već da se širi i drugdje, a u posljednje vrijeme i u Nikšiću i u selu Glabovača. U istoj ovoj terminaciji generalni providur kaže da je — „iako kod Turaka nije uobičajeno preuzimanje izvjesnih mjera predostrožnosti u ovako opasnim slučajevima“ — ipak dobro što je „razboriti“ skadarski paša postavio straže i zabranio komuniciranje sa zaraženim krajevima. Ovdje se zatim hvali pooštrenje zdravstvenih mjera u Boki i preporučuje primjena najstrožijih, primjernih kazni za prekršitelje zdravstvenih propisa.⁵⁶

Za kotorske zdravstvene vlasti naročito je bio zabrinjavajući izvještaj nadintendanta Vraće od 13. februara 1766, adresiran vanrednom providuru. U njemu naime stoji, da grbaljski knez Niko Tujković izvještava kako je jedan seljak iz njegove knežine koji se vraćao iz Paštovića, kamo je bio otišao radi nabavke žita, tamo saznao da se zaraza pojavila u Ljubotinju, zbog čega da su Paštovići udvostručili straže, postavili ograde i da primjenjuju sve mjere predostrožnosti.⁵⁷

Ali, i pored obezbjeđenja granica, ipak je bilo pokušaja upada iz Crne Gore. U jednom od ovakvih pokušaja je poginuo, 26. februara, od Ceklinjana, stražar Vuko Jovičić iz Brajića,⁵⁸ a 28. februara su brajički knez i neki drugi brajički glavari izjavili nadintendantu Bubiću da im prijeti upad iz Riječke nahije.⁵⁹

Iz navedenih zaraženih krajeva dolazak u Boku je bio dozvoljen samo uz obavezno izdržavanje karantene u bokeljskim lazaretima, a to su kako Crnogorci tako i turski podanici uvijek nastojali izbjeći, tim prije što je njihov boravak u Boki u većini slučajeva trajao samo po nekoliko sati, radi nabavke raznih potreština i prodaje njihovih proizvoda, pa su toga radi oni vrlo često pokušavali da se ilegalno uvuku. Zatečeni od zdravstvenih organa, bivali bi odmah sprovedeni u lazaret i u njemu zatvarani radi izdržavanja karantene. Bivalo je slučajeva da su neki od njih sa klicom zaraze dospijevali u bokeljske lazarete i tu umirali od kuge, a da pri tom, zahvaljujući naročitim predostrožnostima u samim

lazaretima, ne postanu opasnost za druge. Baš u to vrijeme kad su o kugi u Hercegovini stizali skoro svakodnevni izvještaji, izdržavao je karantenu u hercegrovskom lazaretu Turčin Ahmet Spahović, koji je došao iz Trebinja. Kod njega je 17. februara 1766. hercegrovski hirurđ Mihail Lazari konstatovao kužno oboljenje sa dva bubona.⁶⁰

O izdržavanju karantene jednog drugog Turčina, Ahmeta Pelinovića iz Podgorice, u hercegrovskom lazaretu, saznajemo iz dopisa mletačkog Magistrata za zdravstvo od 17. februara 1766, upućenog kotorskom vanrednom providuru. Ovaj Pelinović, sa teretom vune iz Podgorice, stigao je u Herceg-Novi vjerovatno vodenim putem, pa je zato i mogao lažno tvrditi da dolazi iz Bara. Međutim su vlasti utvrdile ne samo njegovo podgoričko porijeklo, već i da je vuna dovežena direktno iz Podgorice. On je izdržao čitavu karantenu u hercegrovskom lazaretu.⁶¹ Ne znamo kakve su sankcije protiv njega bile primijenjene zbog pokušaja prevare zdravstvenih organa.

Zdravstveno-obavještajna služba u Boki koja je, kako smo vidjeli, bila stalno aktivna u pribavljanju obavještenja o kretanju zaraze kako u bližim, tako i u udaljenijim krajevima, od sredine februara 1766. nije dobijala zabrinjavajuće izvještaje, pa je morala konstatovati da zaraza opada, kao i to da u posljednje vrijeme nije bilo smrtnih slučajeva od zaraze ni u Trebinju, ni u Zubcima, ni u Nikšiću, ni u Podgorici dakle u centrima gdje je ona najviše harala i odakle je ugrožavala susjedne krajeve. Na osnovu ovih povoljnih vijesti mletački Magistrat za zdravstvo je 21. aprila donio terminaciju kojom ponovo skraćuje karantenski rok od 21 na 14 dana sa slijedećim obrazloženjem: „Risultando poi non essere da vario tempo accaduto alcun caso di morte contagiosa in Trebigne, Zubzi, Nixich e Podgorizza, situazioni à portata de'pubblici confini della Albania, terminano Sue Eccellenze che sia e s'intendi colla presente abbassata di un altro punto la contumacia per le Bocche di Cattaro e stato di Ragusi, riducendola dai giorni 21 ai 14.“⁶²

Zahvaljujući, kako smo vidjeli, vrlo aktivnoj zdravstveno-obavještajnoj službi, kao i efikasnim mjerama za spriječavanje unošenja zaraza iz susjednih krajeva, Boka je u periodu 1763—1766. bila potpuno pošteđena od „najvećeg zla vremena“.

IZVORI I NAPOMENE

¹ Državni arhiv u Kotoru (DAK), Upravno-politički spisi (UP), fasc. 89, 1.610 — Dokumentat datiran 18. januara 1762 M. V., što znači po mletačkom računanju vremena, prema kome je godina počinjala 1. marta; dakle, radi se o 1763. godini. — ² DAK — UP, fasc. 92, 1.608 i 609. — ³ Isto, list 608. — ⁴ Isto, 1.121. — ⁵ Isto 1.335—337. — ⁶ Mlečani su Boku Kotoru nazivali Albania Veneta, a Albaniju: Albania Turca. — ⁷ DAK — UP, fasc. 92, 1.273. — ⁸ Isto, 1.239. — ⁹ Grbalj je bio podijeljen na četiri knežije, na čelu kojih su stajala četiri kneza i „guvernador“, koji su bili odgovorni mletačkim vlastima u Boki. — ¹⁰ DAK — UP, fasc. 92, 1.346. — ¹¹ Isto 1.343. — ¹² Isto, 1.344. — ¹³ *Vulgo*: Grgurina. — ¹⁴ DAK — UP, fasc. 92, 1.345. — ¹⁵ Isto 1.348. — ¹⁶ Isto, 1.563. — ¹⁷ Isto, 1.564. — ¹⁸ Isto, 1.569. — ¹⁹ Isto, 1.539. — ²⁰ Isto. — ²¹ DAK — UP, fasc. 92, 1.553. — ²² Isto, 1.556. — ²³ Isto, 1.825 i 826. — ²⁴ Isto, 1.818. — ²⁵ Isto,

1.1171. — ²⁶ Isto, 1.1170. — ²⁷ Isto, 1.1212. — ²⁸ Isto. — ²⁹ Od talijanskog confine (granica, međa). — ³⁰ Ta pomoć se sastojala samo u plaćanju izdržavanja ljudi za vrijeme vršenja službe zdravstvenih stražara na granici. — ³¹ DAK — UP, fasc. 92, 1.156. — ³² Isto, 1.1172. — ³³ Isto, 1.861. — ³⁴ Isto, 1.1215. — ³⁵ Isto, 1.1216. — ³⁶ Isto, 1.1173. — ³⁷ Isto, 1.1174. — ³⁸ Isto, 1.1193. — ³⁹ Isto, 1.1214. — ⁴⁰ Isto. — ⁴¹ DAK — UP, fasc. 92, 1.1218. — ⁴² Isto, 1.842. — ⁴³ Datirano po starom kalendaru 24. novembra. — ⁴⁴ To jest po naredenju. — ⁴⁵ Od talijanskog carica straordinario, što u ovom slučaju predstavlja sinonim za provveditore straordinario. — ⁴⁶ DAK — UP, fasc. 92, 1.1220. — ⁴⁷ Isto, 1.806. — ⁴⁸ Isto, 1.1217. — ⁴⁹ Isto, 1.1223. — ⁵⁰ Isto, 1.1224. — ⁵¹ Isto, 1.230 i 1231. — ⁵² Vračan, kome je izvještaj adresiran, bio je katoličke vjere. — ⁵³ Arap. — ⁵⁴ DAK — UP, fasc. 92, 1.1231. — ⁵⁵ Isto, 1.232. — ⁵⁶ Isto, 1.1229. — ⁵⁷ Isto, 1.234. — ⁵⁸ Isto, 1.1235. — ⁵⁹ Isto. — ⁶⁰ DAK — UP, fasc. 93, 1.489. — ⁶¹ Isto, 1.79. — ⁶² Isto, 1.187.

LE SERVICE INFORMATIF DE LA SANTE PUBLIQUE A BOKA DE KOTOR ET LE MOUVEMENT DES MALADIES INFECTUEUSES EN HERZEGOVINE ET A PODGORITZA DE 1763 A 1766

Slavko MIJUŠKOVIĆ

L'auteur traite les données qu'il a rassemblées aux Archives de la ville de Kotor sur le service informatif de la Santé publique à Boka de Kotor pour la période de 1763 à 1766. En dehors des fonctions qu'exerçaient les Bureaux de la Santé, ce travail était confié aussi aux superintendants des frontières vénitienes, dont il y avait trois pour le district de Boka: à Kotor, à Herceg-Novi et à Budva. Tous ces fonctionnaires étaient choisis parmi les gens du pays.

Afin d'obtenir le plus tôt possible les informations véridiques sur le mouvement des maladies infectueuses dans les régions adjacentes et plus éloignées, les Bureaux de la Santé et les superintendants entretenaient, directement ou par des représentants officiels de Venise, une correspondance avec les institutions de la Santé publique à Dubrovnik, les consuls vénitiens en Albanie, et même avec l'ambassadeur de la Vénétie à Constantinople.

La fonction du service informatif de la Santé publique est discuté dans cet article en relation avec les maladies infectueuses et parallèlement avec les mesures que l'on entreprenait pour empêcher leur importation sur le territoire de la Herzégovine et de Podgoritza.

МЕДИЦИНСКО-ИНФОРМАЦИОННАЯ СЛУЖБА В БОКЕ КОТОРСКОЙ И ЗАРАЗНЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ В ГЕРЦЕГОВИНЕ И ПОДГОРИЦЕ С 1763 ПО 1766

Славко МИЮШКОВИЧ

На основании данных Государственного архива в Которе автор рассказывает о медицинско-информационной службе в Бокe Которской. Наряду с медицинскими центрами, именованными *collegetti di sanità*, обязательная меди-

цинская служба осуществлялась и венецианскими пограничными надинтендантами. В Боке Которской было три таких надинтенданта — в Которе, Герцег-Новом и Будве, причем, будучи деятелями медицинских центров в Боке Которской, они всегда избирались из числа местных жителей.

В целях быстрого получения информации о появлении заразных заболеваний в соседних с Боккой Которской более близких или отдаленных районах, медицинские центры и пограничные надинтенданты поддерживали непосредственно или через представителей венецианских властей корреспонденцию с медицинскими органами Дубровника, венецианскими консулами в Албании и даже с венецианским послом в Константинополе.

В настоящей статье деятельность медицинско-информационной службы показана в связи с вспышками заразных заболеваний в Герцеговине и Подгорице в период с 1763 по 1766 год. Наряду с этим говорится и о мерах, применявшихся в Боке Которской, в целях предотвращения перенесения на ее территорию заразных заболеваний.

O PORIJEKLU OBITELJI TROGIRSKOG APOTEKARA KRELJUTIĆ-DELALE

Hrvoje TARTALJA

U NAŠOJ HISTORIOGRAFIJI NA VIŠE MJESTA SE POSTAVLJA da trogirski obitelj Delale potječe od poznate grofovske obitelji Seymour of Somerset iz Engleske¹. Navodi se da je sredinom 16. st. došao u Trogir jedan od članova engleske lordovske obitelji Seymour of Somerset, koji su bili u srodstvu i s kraljem Henrikom VIII. Taj je Seymour bio apotekar i alkemičar i na svojoj je apoteci u Trogiru postavio grb na kojemu su bila dva sjedinjena krila na crvenom polju s natpisom: Seymour Count of Somerset. Kako je narodu bilo teško izgovarati to strano ime, počeo je toga apotekara nazivati Kreljutić, i to po krilima na grbu, koje je narod krivo izgovarao „krela“. Kasnije je talijaniziranjem toga prezimena nastao najprije naziv Dalle Ale a u 19. st. elizijom je nastalo prezime Dellale ili Delalle odnosno Delale, poznate trogirski porodice čiji potomci žive još i danas. U vezi sa ovim treba reći da i danas postoji u Italiji obitelj s istim prezimenom.

Radi provjere vjerodostojnosti tih podataka, u cilju utvrđivanja činjeničnog stanja učinimo slijedeće:

1. analiziraćemo dokumente koji bi govorili tome u prilog i citirati one dokumente čiji autori tu obitelj ne spominju, iako bi to po sadržaju njihovih djela trebalo očekivati;

2. kako je grb jedan od osnovnih objektivnih dokaza, izvršićemo konfrontaciju grbova obitelji Delale i Somerset;

3. ustanovićemo o kojemu bi se grofu Somersetu moralo raditi, što je na izgled moguće, jer je u potpunosti poznata genealogija jednog tako uglednog roda;

4. rasvijetličemo kako je bilo moguće da jedan član tako ugledne obitelji postane apotekar i alkemičar, zašto je došao baš u Trogir i kako je moglo doći do promjene njegova slavnog imena i grba;

5. analiziraćemo koje bi još pretpostavke mogle postojati u pogledu podrijetla porodice Delale?

Provodeći dosljedno našu studiju, citiraćemo u prvome redu one izvore koji govore u prilog toj tezi i to u dva pravca:

a) koji dokazuju tvrdnju o dolasku grofa Seymoura od Somerset u Trogir,

b) koji bi dokumentirali transmutaciju prezimena Somerset u Delale.